

Józef Obrębski

Socjologia powstających narodów

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 22/2, 16-25

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF OBRĘBSKI

SOCJOLOGIA POWSTAJĄCYCH NARODÓW *

Treść: Zmieniająca się nauka w zmieniającym się świecie. — Współczesna rewolucja kulturalna. — Proces powstawania narodów. — Etapy powstawania narodów. — Uwagi metodologiczne.

ZMIENIAJĄCA SIĘ NAUKA W ZMIENIAJĄCYM SIĘ ŚWIECIE

Przekształcenia, które zachodzą w nowo powstających narodach i ich kulturach, stopniowo pozbawiają etnologię jej racji bytu jako osobnej dyscypliny badawczej i gałęzi nauk społecznych. Objawia się to nie tylko w tendencji do zastępowania etnologicznych perspektyw i metod badawczych przez metody i techniki innych nauk społecznych, ale również w procesie odwrotnym: utrwała się i rozszerza praktyka stosowania etnologicznych metod badawczych w niektórych dziedzinach socjologii. Tak więc granica pomiędzy etnologią a socjologią coraz bardziej się zaciera.

Jednakże ściślejsza współpraca pomiędzy tymi dwiema naukami zupełnie jeszcze nie jest ustalona i nie ma jeszcze porozumienia w sprawie celów i metod takiej współpracy. Zbyt często jeszcze wkład etnologów do wiedzy o społeczeństwach innych niż pierwotne polega na bezużytecznym poszukiwaniu skrótów, którymi chcą oni zastąpić molarne i dokładne badania socjologów. Ponadto socjologowie odnoszą się negatywnie do wkraczania etnologów w dziedzinę socjologii ze względów ogólnometodologicznych. Podkreśla się, że „Metody etnologiczne jakkolwiek odpowiednie do badań społeczeństw pierwotnych nie wystarczają dla całości badań społeczeństw cywilizowanych”, gdyż istnieje zasadnicza różnica w przedmiocie ich badań, a mianowicie różnica pomiędzy społeczeństwami pierwotnymi a cywilizowanymi¹. „Jest to

* Artykuł był publikowany w języku angielskim w „International Social Science Bulletin”, Vol. III, 1951, nr 2.

¹ *Non-literate cultures* — kultury, które charakteryzują społeczeństwa pierwotne i ludowe; *literate cultures* — kultury charakterystyczne dla społeczeństw narodowych.

różnica, która wywiera głęboki wpływ na wszystkie cechy charakterystyczne tych dwóch rodzajów społeczeństw, na wszelkie ich funkcje i stosunki społeczne na całą ich organizację społeczną[...] Metody etnologiczne specjalnie się nie nadają do badań nad behawiorystycznymi aspektami kultur nie posiadających pisma, tracą jednak tę swoją właściwość w zastosowaniu do badań nad społeczeństwami, które, ponieważ posiadają pismo, nazywamy cywilizacjami”².

Jednakże zmiana zakresu zarówno etnologii, jak i socjologii wraz z ich wzajemnymi interferencjami staje się coraz bardziej uzasadniona ze względu na zmieniające się oblicze współczesnego świata. Coraz więcej społeczeństw i kultur zarówno pierwotnych, jak i cywilizowanych przestaje istnieć jako odrębne jednostki tworzące zamkniętą całość. Przejściowe formacje, które powstają na naszych oczach, ujawniają nam rozszerzający się świat zagadnień. Słusznie interesuje się nimi zarówno socjologia, jak i etnologia, z nimi obie te gałęzie nauki mają do czynienia *ex professo* i w badaniu ich bliższy związek między socjologiczną teorią a etnologiczną metodą byłby dla obu dyscyplin korzystny. Ta dziedzina wspólnych zainteresowań rozciąga się na wielką ilość zjawisk, które w braku odpowiedniejszej nazwy można nazwać zjawiskami powstających narodów.

Artykuł omawia możliwości współpracy pomiędzy etnologią a socjologią wyłącznie w zakresie, w którym wspólne badania mogłyby być najowocniejsze. Przedstawiono tu kontekst i charakter zjawisk towarzyszących powstawaniu narodów i wreszcie podano pewne sugestie odnoszące się do teoretycznych i metodologicznych implikacji badań tych procesów.

WSPÓŁCZESNA REWOLUCJA KULTURALNA

Powstawanie i rozwój nowych narodów jest niewątpliwie znamienym i ważnym czynnikiem w obecnym kryzysie światowym. Jednakże polityczna strona tego zjawiska jest tylko jednym z aspektów o wiele głębszego i szerszego procesu. Wielka rewolucja naszych czasów polega może nie tyle na powstawaniu nowych narodów-państw, ile na formowaniu się nowych kultur narodowych i grup o kulturze narodowej. Te nowe formacje nie powstają nagle z niczego, ani nie powtarzają powolnego procesu historycznego, który dał początek naszym nowym albo dawnym cywilizacjom. Nowe państwa-narody są wynikiem wzajemnego oddziaływania dwóch typów społeczeństw i cywilizacji, które współistnieją w tej samej przestrzeni geograficznej, często w ramach tej sa-

² R. Bierstedt, *The Limitations of Anthropological Methods in Sociology*, „American Journal of Sociology”, Vol. LIV, 1948—1949, s. 22—30.

mej jednostki politycznej, czasem nawet pod tą samą nazwą etniczną lub narodową. Są to społeczeństwa albo warstwy społeczne chłopskie, o tradycyjnej kulturze ludowej i różne odmiany grup o kulturze narodowej. Te dwa rodzaje grup kulturowych są powiązane albo poprzez system polityczny, albo system klasowy, a czasem poprzez wspólny podkład kulturalny. Procesy historyczne prowadzące do powstawania nowych struktur narodowych przebiegają niezmiennie według następującego wzoru: ekspansja i przenikanie narodowych cywilizacji posiadających pismo poza ich poprzednie granice; załamywanie się i rozpad wielu społeczności ludowych i ich kultur; rozwój nowych układów cywilizacyjnych opierających się na grupach społecznych, które do niedawna tkwiły w kulturze ludowej. Końcowym etapem tego procesu są przeobrażenia w istniejących społeczeństwach narodowych.

Rozmiary tego procesu są w prostym stosunku do siły wpływu, jaki współczesne cywilizacje wywierają na wszystkie społeczeństwa świata o kulturze ludowej, jak również w stosunku odwrotnym do stopnia, w jakim ludowe społeczeństwa lub ludowe warstwy społeczne są dopuszczane do aktywnego udziału w cywilizacjach narodowych. W czasach współczesnych społeczeństwa pierwotne czy ludowe nieomalże już nie istnieją jako odrębne jednostki tworzące zamkniętą całość. Z małymi wyjątkami wszystkie te społeczeństwa o kulturze ludowej zostały wciągnięte w orbitę cywilizacji narodowych, uzależnione od nich i podlegają ustawicznym zmianom. Jednocześnie cywilizacje istniejące opierają się na bardzo kruchych podstawach. Tylko niewiele współczesnych narodów rozwinęło inkluzywną organizację społeczną, w której odłamy ludności nie biorące w niej udziału są nieliczne i nieważkie. Typowym rysem charakterystycznym współczesnych narodów jest zasadnicza kulturalna dychotomia, rozłam społeczeństwa na dwa różne społeczne i kulturalne światy: na cywilizację „narodową”, obejmującą nieliczną warstwę społeczną, i kulturę ludową, obejmującą niepiśmienne do niedawna masy. Skomplikowana i zmienna współczesna rzeczywistość jest wynikiem rozbicia i wchłaniania społeczności ludowych przez cywilizacje narodowe i rozwój nowych społecznych i kulturalnych układów.

Przekształcenia, którym podlegają społeczeństwa ludowe w trakcie tego procesu, przybierają różne formy historyczne. Czasami polegają one na fizycznym lub społecznym unicestwieniu tubylczych grup ludowych i zastąpieniu ich lub wchłonięciu przez ludność napływową, która narzuca im swoją cywilizację. Czasem znowu proces ten przybiera gigantyczne rozmiary całkowitej przemiany miejscowych kultur społecznych poprzez powstawanie nowych klas społecznych i rozwój nowych form kulturalnych wywodzących się z tego procesu. Taki proces dokonał się w wielu krajach Europy Wschodniej i wydaje się, że podobne

procesy zachodzą w innych częściach świata łącznie z Azją i Ameryką Południową. Z innym wariantem tego procesu spotykamy się w rejonie karaibskim, gdzie z marginesów cywilizacji europejskiej i systemu niewolnictwa narzuconego importowanej ludności pochodzenia afrykańskiego rozwijają się nowe grupy o kulturze narodowej. Jeszcze inne wzory tych przemian wyłaniają się wśród kolonialnych ludów Afryki, gdzie następuje załamanie się tradycyjnych społeczności plemiennych i rozpad tubylczych kultur ludowych pod naciskiem gospodarki i cywilizacji Zachodu.

PROCES POWSTAWANIA NARODÓW

Czy te różne społeczno-kulturalne układy i zmiany, którym ulegają, należy uważać za niepowtarzalne wypadki historyczne, a każdy z nich może być wytłumaczalny jedynie w świetle specyficznego splotu zdarzeń? Czy też można podchodzić do tych zjawisk naukowo jako do złożonych zespołów podobnych zjawisk społecznych, które się nadają do analizy porównawczej, uogólniającego opisu i systematycznej teorii? Fakty, które znamy, mimo wielkich luk naszej wiedzy w tej dziedzinie, wskazują na tę drugą możliwość.

Przede wszystkim mimo różnic w treściach kulturowych i w szczegółach przebiegu historycznego te różne układy społeczno-kulturalne wykazują uderzające podobieństwo strukturalne wynikające z zasadniczego podobieństwa, które zachodzi pomiędzy wszystkimi społecznościami ludowym z jednej strony a grupami o kulturze narodowej z drugiej strony. Wynika ono z charakteru powiązań i stosunków, które się rozwijają pomiędzy grupą o kulturze narodowej a masami ludowymi wszędzie tam, gdzie te dwie zbiorowości istnieją jako części składowe większej całości, np. naród lub państwo. Zawsze grupa o kulturze narodowej jest grupą dominującą niezależnie od swej historii i składu, pochodzenia obcego czy miejscowego, czy liczebności. Jest dominującą, gdyż rodzaj jej organizacji czyni ją zdolną do dynamicznego rozwoju i ekspansji i wywiera przemożny wpływ na instytucje polityczne i gospodarcze oraz wytycza i przeprowadza kierunek postępowania zbiorowego, który decyduje o losach obu członów zbiorowości społecznej. Po drugie, supremacja tej grupy opiera się na ustalonym porządku hierarchii społecznej, w której podstawowy przedział klasowy przechodzi po linii podziału na dwa różne społeczno-kulturalne światy. Wskutek zasadniczych różnic kulturowych pomiędzy tymi dwoma światami hierarchia klasowa nie przebiega po linii stopniowania tych samych wartości, lecz przybiera kształt dwudziału społeczno-kulturalnego; szczególnie jest to

zaakcentowane w krajach, gdzie grupa o kulturze narodowej jest obcego pochodzenia, np. w krajach kolonialnych.

Wewnętrzna sprzeczność między zasadą społeczności a zasadą klasową, która istnieje w każdym społeczeństwie narodowym, zaznacza się szczególnie w społeczeństwach o klasowo-kulturalnej dychotomii i ogranicza proces asymilacji pomiędzy tymi grupami. Grupa o kulturze narodowej wykazuje w swym postępowaniu zmierzającym do asymilacji społeczności ludowej dwie przeciwne tendencje. Dążąc do ekspansji, ciągłości i utwierdzenia własnych wartości asymiluje i wciela do swej struktury poszczególnych członków grup ludowych jak i całą społeczność ludową. Jednakże w obronie swej wewnętrznej organizacji, swych funkcji kierowniczych, swej specyficznej kultury i systemu wartości rozwija mechanizmy podziału klasowego i segregacji, które spychają nowych członków do niższych pozycji klasowych i ograniczają ich udział społeczny i kulturalny w społeczeństwie narodowym.

Dlatego to procesowi kulturalnej asymilacji społeczności ludowej do grupy o kulturze narodowej często towarzyszy proces społecznego wyobcowania. Wchłanianie społeczności ludowej przez grupę narodową, szczególnie gdy ta ostatnia jest w stosunku do całej ludności nieliczna, nie przebiega w formie masowego przechodzenia jednostek z jednej grupy do drugiej. Na skutek klasowo-kulturalnej dwoistości i przenikania instytucji narodowych do społeczności ludowej następuje kulturalne ujednoczenie ludności, jak również jej klasowa segregacja. W wyniku tego wyłaniają się nowe, pochodne struktury społeczne i układy kulturalne. Starcia zachodzące pomiędzy procesami asymilacji i wyobcowania prowadzą do specyficznego procesu historycznego: do rozwoju społeczności ludowej nie na drodze podporządkowania się tej ostatniej systemowi wartości oraz uznania kierownictwa grupy dominującej, lecz na drodze selektywnej asymilacji jej kultury. Proces ten jest związany z odrzuceniem istniejących pojęć i wartości klasowych i formowaniem się w walce w opozycji do grupy dominującej nowej struktury narodowej, wolnej od dawniejszych przedziałów i sprzeczności.

ETAPY POWSTAWANIA NARODÓW

Nie wszystkie społeczności ludowe osiągają ów ostateczny stopień rozwoju narodowego, którego tempo i zasięg bywają różne w różnych krajach. W szerokim zarysie ogólnym ten skomplikowany i różnorodny proces może być zredukowany do następujących etapów.

Pierwszy etap zaczyna się od przenikania do grup ludowych instytucji i organizacji grupy narodowej. Rysem charakterystycznym dla tego okresu jest asymilacja przez grupy ludowe elementów cywilizacji

narodowej i dostosowanie ich do wzorów własnej tradycyjnej kultury i organizacji społecznej. Mimo że proces ten jest złożony i może przybierać różne formy, gdyż w istocie społeczeństwo ludowe składa się z szeregu zamkniętych społeczności i grup lokalnych, z których każda przechodzi przez ten proces niezależnie, przedstawia on we wszystkich wypadkach pewne podobieństwa strukturalne. Po pierwsze, wszelkie zapożyczenia z zewnątrz, czy to będą wartości kulturalne, czy wzory ról społecznych, czy nawet instytucje, zmieniają w trakcie przystosowania do innego typu społeczeństwa czy kultury swe pierwotne funkcje i znaczenie. Po wtóre, przenikaniu z zewnętrznych instytucji i systemów wartości do grup ludowych towarzyszy dezorganizacja tradycyjnej społeczności. Wreszcie, przenikanie niektórych instytucji grupy narodowej do społeczności ludowej, a nawet ich częściowe przyswojenie przez grupy lokalne nie stwarza pomostu nad przepaścią kulturalną, która dzieli to rozdwojone społeczeństwo. W wyniku tego procesu społeczeństwo ludowe uzależnia się od organizacji i działania grupy narodowej; bezpośrednio uzależnienie to jest skutkiem nowoprzyjętych instytucji, zaś pośrednio wynika z zakorzenienia się przekształconego systemu kulturalnego. W ten sposób powstaje stałe ogniwo pomiędzy grupą narodową a społeczeństwem ludowym. Nie oznacza to jednak, aby się one miały zlewać w jedną całość. Dawna dwoistość nie zanika, przeciwnie, nabiera nowych akcentów. Różnice w typie kultury pomiędzy oboma odłamami społeczeństwa trwają nadal i, włączone w strukturę hierarchiczną społeczeństwa, przyczyniają się do skryształizowania systemu dwuklasowego.

Następny ważny etap ujawnia się w procesie odwrotnym: polega bezpośrednio uzależnienie to jest skutkiem nowo przyjętych instytucji, i wzorów kulturalnych, lecz na procesach asymilacji grup ludowych i ich członków przez grupę i instytucje narodowe. Od tego momentu zaczynają się kształtować procesy wyobcowania, które wynikają ze struktury klasowej zbiorowości.

Zasadniczo w swoistej strukturze grupy narodowej nie ma miejsca na społeczność ludową, również udział tej ostatniej w historii grupy narodowej jest znikomy lub żaden. Grupa narodowa odnosi się obojętnie lub nawet czasem wrogo do form i wartości kulturalnych grupy ludowej, jakkolwiek może je cenić jako źródło natchnienia artystycznego oraz jako wspólny podkład mitologii narodowej. Pojęcie całości opartej na szerszej podstawie, które jest ostatecznym wynikiem tego procesu, zazwyczaj zakłada podział zbiorowości na dwie warstwy społeczne: pasywną ludową i aktywną narodową. Grupa narodowa ceni społeczność ludową jako wartość zbiorową nie ze względu na jej kulturę, ale raczej pomimo jej kultury; odnosi się do niej nie jako do aktywnego podmiotu

narodu, ale jako do przedmiotu asymilacji ze względu na wartość instrumentalną zasobu siły roboczej, która może być użyta dla rozwoju narodowych zasobów duchowych i materialnych. Poszczególne jednostki pochodzenia ludowego są przyjmowane przez grupę narodową tylko o ile odrzuca całkowicie rodzimą kulturę i w pełni opanują wzory osobowości obowiązujące członków warstwy społecznej o kulturze narodowej. Udział w aktywnościach grupy narodowej olbrzymiej większości jednostek częściowo tylko zasymilowanych jak również członków warstwy ludowej jest ograniczony przez role i pozycje im wyznaczone do podrzędnych szczebli drabiny społecznej.

W ramach tej klasowo-kulturowej dychotomii skutki instytucji grupy narodowej są dwojakie: odrywają członków społeczności ludowej fizycznie i duchowo od ich grupy, a jednocześnie nie dopuszczają ich do pełnego udziału w grupie narodowej. Czy chodzi tu o nastawienie klasowe czy kastowe, czy po prostu o kulturalny etnocentryzm, nastawienie to przenika rozmyślnie czy bezwiednie nauczanie, które jest związane z akulturacją i które dokonuje się poprzez instytucje elity narodowej. Jednostki pochodzenia ludowego poddane stałym wpływom tych instytucji świadomie czy nieświadomie nabierają podziwu dla tradycji, wartości i osiągnięć grupy dominującej i ustosunkowują się negatywnie do własnej społeczności i tradycji. Odrywają się od grupy rodzi- mej, tracą dawne łączące ich z nią więzy, dawne tradycje i wartości stają się im obojętne i błakają się fizycznie i duchowo po społecznych przestrzeniach odległych od zamkniętego świata społeczności wiejskiej lub plemiennej. Zmieniają się i przekształcają, ale nie wchodzą jednocześnie do ekskluzywnego świata grupy narodowej, która spowodowała ich oderwanie od własnej społeczności. Pozostają raczej jakby w zawieszeniu pomiędzy dwoma światami w nowych ukształtowaniach społecznych, które powstają wokół ognisk rozwijającej się instytucjonalnej struktury społeczeństwa narodowego.

Rozwój tych marginesowych formacji daje początek zmianom w strukturze zbiorowości. Zmiany te nie wpływają bezpośrednio na pierwotny układ grupy narodowej i nie naruszają szeregu lokalnych społeczności, z których się składa społeczeństwo ludowe. Zmiany te przejawiają się głównie w powstawaniu nowych ugrupowań społecznych w różnych przejściowych przestrzeniach społecznych, wynikających z przenikania instytucji dominującej grupy narodowej do społeczności ludowej. Podstawą tych grup jest identyczność lub podobieństwo nowych funkcji i ról społecznych spełnianych przez ich członków, dla których nie ma miejsca w społeczności ludowej ani w grupie o kulturze narodowej. Te amorficzne i płynne agregaty wynikające ze wzajemnego oddziaływania grupy narodowej i społeczności ludowej prze-

nikają rozdrobnioną na poszczególne lokalne jednostki strukturę społeczności ludowej. Agregaty te rozwijają nowe ponadlokalne przestrzenie społeczne, w których członkowie warstwy ludowej skupiają się nie jako członkowie swych lokalnych społeczności, lecz jako członkowie szerszej, „ponadterytorialnej” społeczności narodowej.

Te zmiany strukturalne są koniecznym warunkiem końcowego etapu procesu powstawania narodów. Są one podstawą rozwoju kształtowania się grupy, który to proces prowadzi do wyzwolenia się warstw ludowych z ich zależności od grupy dominującej, do tworzenia ich własnych ponadlokalnych związków i instytucji i wreszcie do powstania nowej bardziej inkluzywnej struktury narodowej.

W tym końcowym etapie najważniejszym strukturalnym wydarzeniem jest wyłanianie się różnych ruchów społecznych, których celem są powyższe zmiany w społeczności ludowej i ukształtowaniach pochodnych, jak również zmiany w strukturze narodowej, które by umożliwiły warstwom ludowym większy udział w cywilizacji narodowej. Ruchy te powstają w różnych dziedzinach: ekonomicznej, religijnej, politycznej, kulturalnej. Są one twórcze i konstruktywne i ich trwały wkład do rozwoju nowego społeczeństwa dokonywa się poprzez następujące procesy: tworzenie i rozszerzanie instytucji i stowarzyszeń łączących społeczność ludową lub jej pochodnych formacji ze społecznością narodową; zorganizowaną akcję mającą na celu bardziej ekstensywną asymilację cywilizacji narodowej z jednoczesnym odrzuceniem klasowych znaczeń i wartości; rozwój rodzimego przodownictwa zarówno w szerszym społeczeństwie, jak i w społecznościach lokalnych; rozwój poczucia klasowego i narodowego i właściwych im ideologii; wzmożenie twórczości kulturalnej przede wszystkim w dziedzinie sztuki i literatury, wyrażającej nowy światopogląd nowych warstw narodowych i ich dążenie do własnych ideałów społecznych i systemów wartości. W wyniku rozwoju tych ruchów społecznych społeczność ludowa stopniowo zanika jako oddzielna całość i wchodzi do przeorganizowanej struktury narodowej wchłaniając jej kulturalne dziedzictwo jak również współdziałając w jej historycznym istnieniu.

UWAGI METODOLOGICZNE

Ten próbny zarys procesu powstawania narodów niewątpliwie wskazuje na jeden fakt. Zmiany mające swój początek w symbiozie cywilizacji narodowych i społeczeństw ludowych nie polegają, jak się często zakłada, jedynie na dostosowaniu się społeczności ludowej do nowych warunków, na przejściowym zachwianiu równowagi różnych lokalnych grup ludowych, które osiągają równowagę, gdy tylko przeorganizują

swój zasób kulturalny, dostosowując się do nacisków i wymagań nowej sytuacji. Historycznym i socjologicznym ogniskiem tego procesu jest tworzenie się nowej rzeczywistości społecznej, która nie jest wyłącznie wytworem społeczności ludowej ani też grupy narodowej, jakkolwiek jest związana z obiema. Badania nad tą chaotyczną, płynną i dynamiczną rzeczywistością zasługują na uwagę socjologów i etnologów i wymagają ich współpracy.

W chwili obecnej całą uwagę socjologów pochłaniają studia nad mniejszościami etnicznymi i narodowymi. Ponieważ zagadnienia te mają wiele wspólnego z zagadnieniami asymilacji społeczeństw ludowych przez cywilizacje narodowe, studia takie przyczyniają się pośrednio do teorii i metody badań nad powstawaniem narodów.

Badania etnologiczne nie posunęły się wiele poza studia początkowej fazy tego procesu. Fakt, że rozwojowi tej nowej rzeczywistości, mimo bogactwa i złożoności form, w których się przejawia, i mimo niewątpliwego jej istnienia nie poświęcono należytych studiów, jest głównie wynikiem ograniczenia etnologicznej perspektywy i pojęć stosowanych w badaniach. Etnologiczne studia nad przeobrażaniem się kultury są pod dominującym wpływem perspektywy historycznej i konkretyzmu metodologicznego. Wydaje się, że etnologowie nie dostrzegają różnicy pomiędzy kulturami piśmiennymi i niepiśmiennymi i dlatego skłaniają się do psychologicznej teorii i psychologicznego oświetlenia przeobrażeń kulturalnych. Umyka ich uwadze fakt, że główne zagadnienie polega na przejściu społeczeństwa ludowego z jednego typu cywilizacji do innego i że przejście to dokonuje się nie w grupach lokalnych, ale w przeskoku od jednej kultury do drugiej, jak również w przestrzeniach społeczno-kulturalnych tworzących się między nimi. Wydaje się, że nie uświadamiają sobie faktu, że nawet najpełniejsze sprawozdanie o wszystkich zmianach, które zaszły w jakiejś badanej społeczności lokalnej, nie jest istotne, o ile te zmiany nie są interpretowane we właściwym kontekście: mianowicie w kontekście wzajemnego oddziaływania grupy narodowej i społeczności ludowej, które przyspiesza procesy narodotwórcze. Etnologiczny „tempero-centryzm”, na który narzeka Bierstedt i który akcentuje zjawiska dostępne bezpośrednio obserwacji etnologa pracującego w terenie, niewątpliwie przyczynił się poniekąd do tego, że historyczna natura tego procesu i jego przestrzenne i czasowe wymiary były niezauważone.

Czy ta złożona, dynamiczna i płynna rzeczywistość może być przedmiotem badań etnologicznych? Czy może należy badania nad nią pozostawić socjologom w przewidywaniu ostatecznej przemiany społeczeństw ludowych w społeczeństwa narodowe? Odpowiedź na te pytania jest zdecydowanie negatywna. Właściwsze teoretyczne podejście i zastosowanie

wanie istniejących metod badawczych może uczynić to nowe pole badań dostępne dla studiów etnologicznych, przyczynić się do dalszego rozwoju tej gałęzi nauki i doprowadzić do bardziej owocnej współpracy z socjologią. Powodzenie badań śledzących, rejestrujących i opisujących procesy zmian zależy bezpośrednio od stosowanej w tych badaniach teorii i terminologii. W tym zakresie etnolog musi polegać na odpowiednich elementach teorii socjologicznej, tak jak socjolog w zakresie sprawdzania i rozwijania tych teorii musi polegać na wkładzie etnologii. Najbardziej zaniedbane i sporne dziedziny systematycznej socjologii, jak na przykład teorie narodu, klasy społecznej, osobowości, społecznej przestrzeni, społecznych procesów i ruchów, mogą wiele skorzystać z wyniku etnologicznych badań nad powstawaniem narodów. Z drugiej strony koniecznym warunkiem rozwoju etnologii jest osiągnięcie większej precyzji metodologicznej i dokładniejszej terminologii.

Wprowadzenie nowego kierunku w tych studiach wymaga odpowiedniego dostosowania metod i technik badawczych. Etnolog winien zaniechać konkretyzmu metodologicznego i zdać sobie sprawę z rozwoju nowych ponadlokalnych struktur; badania funkcji społecznych winny mieć pierwszeństwo przed badaniami zmieniających się zwyczajów i obyczajów grup lokalnych. Wreszcie należy bardziej polegać na metodzie autobiograficznej i stosować ją w szerszym zakresie.

Rozwój nowych typów osobowości i struktur, który towarzyszy procesom formowania się grupy, wymyka się spod obserwacji badacza, którego perspektywa jest ograniczona do mikrokosmosu grup lokalnych. W przeobrażającym się społeczeństwie ludowym lokalna społeczność nie istnieje już jako zamknięty i zwarty świat społeczno-kulturalny. Członkowie grupy lokalnej podlegają wielu różnym i trudnym do uchwycenia wpływom. Nowe elementy i ukształtowanie ich osobowości społecznej nie mogą być uchwyczone, jeśli się ich nie bada śledząc drogi, którymi kroczą w szerszej przestrzeni społecznej; droga ta formuje się i rozszerza w miarę ich udziału w procesach narodotwórczych. Dzięki metodzie autobiograficznej może etnolog rozszerzyć wnikliwą znajomość społeczeństwa poza zasięg swych bezpośrednich kontaktów i obserwacji oraz odkryć i ogarnąć zjawiska, które są mu bezpośrednio niedostępne, których może nie zauważać.

Tak zorientowane badania nowo powstających narodów otwierają dla studiów etnologicznych nowe perspektywy równie bogate i obiecujące, jak społeczna i kulturalna rzeczywistość formowania się narodów. Może również ustalić wspólną solidną podstawę współpracy między etnologią a socjologią w dziedzinach, w których ta współpraca jest nieodzowna dla rozwoju naszej rzeczowej i teoretycznej wiedzy o procesach społecznych.